

Türkiye'de Ebelik Eğitiminin Gelişimi

Development of Midwifery Education in Turkey

Ebe, Selda YÖRÜK^a

^aBalıkesir Üniversitesi
Balıkesir Sağlık Yüksekokulu,
Balıkesir

Geliş Tarihi/Received: 16.02.2011
Kabul Tarihi/Accepted: 02.08.2011

Yazışma Adresi/Correspondence:
Ebe, Selda YÖRÜK
Balıkesir Üniversitesi
Balıkesir Sağlık Yüksekokulu, Balıkesir,
TÜRKİYE/TURKEY
seldayoruk@gmail.com

ÖZET Kadınların sağlık alanındaki, en eski mesleği ebeldir. Tarihi süreçte ebek usta-çırak ilişkisi ile başlamıştır. Türkiye'de ebek eğitiminin tarihi çok yenidir. Osmanlı döneminde Dr. Besim Ömer Paşa'nın görev alması ile ebek kursları açılmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile; ilkokula ve ortaokula dayalı köy ebe okulları ile kırsal alanda çalışacak sağlık personelin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Daha sonra sağlık meslek liseleri ve ön lisans programları ile bu süreç devam etmiştir. 1996 yılında başlayan lisans programları ile ebek eğitimi devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebek; mesleki eğitim

ABSTRACT Midwifery is the oldest that women went into health field. Midwifery began with the master-apprentice relationship in historical period. History of midwifery education is pretty new in Turkey. Dr. Besim Ömer Akalın worked in midwifery education was opened midwifery courses in ottoman period. With the declaration of the republic; elementary school and junior high schools of based on the village midwife to work in rural areas, schools and training of health personnel targeted. Then, health high school and pre- licence level programs with this process is continued. Started in 1996 with a bachelor's degree midwifery education programs are continuing.

Key Words: Midwifery; vocational education

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2012;20(1):38-42

Kadınların sağlık alanındaki ilk mesleği ebeldir. Türkiye'de başlangıçta, anadan kıza geçen, usta çırak ilişkisi ile yürüyen bir meslek olan ebek zaman içinde gelişerek, profesyonel bir alan olmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde, Türk kadınları tarih boyunca hastaya bakmakla yetinmemiş, ayrıca gebelere bakmış, ebek yapmışlardır. Doğuma kadınlardan başka kimse karıştırılmadığı, kadının örtünmesi ve erkeklerden kaçması gerektiği düşünüldüğü için ebek, anadan kıza yada güvendiği ve yetenekli gördüğü başka bir kıza usta çırak ilişkisi ile geçen, görgü ve deneyime dayanan geleneksel ve kadınlara özgü bir meslek olarak kabul edilmiştir. Doğuran kadına hizmet ettikleri için toplumda da büyük saygı gören ve iyi yaşayan bir meslek grubu olarak kabul edilmişlerdir.^{1,2}

OSMANLI DÖNEMİNDE EBELİK EĞİTİMİ

Ebelik; Osmanlı döneminde mesleki eğitim gören ilk kadın mesleğidir. Bu dönemde, kadınlar sağlıkla ilgili bilgileri çevrelerindeki kadınlardan edinmişlerdir.³ Ebelik alanında ise kadınlar birbirleri ile deneyim, bilgi ve becerilerini paylaşmışlardır. Osmanlıda 19. yüzyıl boyunca İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde isim yapmış ebelerin yanında usta-çırak ilişkisi ile yetişen, küçük ebe adı verilen genç kadınlar ebelik görevini yürütmüşlerdir. Ebe'nin asıl görevi doğum yaptırmak olması ile birlikte, kızlık zarı muayenesi, düşük yaptırmak gibi görevleri de vardı.⁴ İstanbul'da yaşayan ebeler, Saray-ı Hümayun ebeleri, kibar ebeleri ve halk ebeleri olarak hizmet vermiştir. Saray ebeleri; saraydan maaş ve erzak alır ayrıca cariyeye ve uşakları vardı. Kibar ebelerinin de cariyeye ve hizmetkarları olup, servet yönünden varlıklı oldukları belirtilmektedir. Saray ve kibar ebeleri; gün görmüş, yaşlı ve kibar olup, toplumda önde gelen kişilerin doğumunu da yaptırırıldardı. Halk ebelerinin ise topluma hizmet veren, mütevazı yaşamlarının olduğu bilinmektedir.⁵

Osmanlı devletinde ebelik eğitimi ilk olarak Tanzimat döneminde başlamıştır. Tıbbiye Mektebinde ebelik kursları açılması için, hekimbaşı tarafından, 1842'de hükümete bir öneri sunulmuş ve kabul görmüştür. Bunun sonucu olarak 1843 yılında, Tıbbiye Mektebi'nde, ebelik kursları açılmıştır. İstanbul'da yaşayan azınlık genç kızlara iki yıl süreli bu kursta günde bir saat olmak üzere haftada iki gün ders verilerek ebe yetiştirilmesi sağlanmıştır. İtalyan asıllı Dr. Vuçino'nun bu kursta öğretmenlik yaptığı ve Belçikalı Madam Robert'in de onun yardımcısı olduğu bilinmektedir. Burada eğitim, mankenler üzerinde yapılmıştır. Bu şekilde eğitime başlayan ebelik kursları, 1845 yılında ilk mezunlarını vermeye başlamışlar ve bunlar diplomalarını padişah huzurunda almışlar, ilk mezunların 10'u Müslüman, 26'sı hıristiyandır. Okula öğrenci alınımında ilkokul mezunu olma şartı bile aranmamıştır. Bu şart ancak İkinci Meşrutiyetten sonra getirilmiştir.^{3,4} Ebelerin atama kararı ve belediyelerde çalışma izni 1869'da kurulan Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye tarafından verilmekteydi.⁶ Osmanlı toplumunda ebelerin görevinin sadece

doğum ile sınırlı olmadığı, kadın hastalıkları ile ilgili bazı küçük cerrahi müdahalelerin de ebelerin görevi olduğu belirtilmektedir. Osmanlı döneminde 1890 yılında resmi olarak çalışan ebe sayısı yalnız beş olarak gösterilmektedir.⁷

Meşrutiyet döneminden sonra ebelik mesleğindeki en önemli gelişme ve ebelik mesleğinin öncüsü, Dr. Besim Ömer Paşa'nın ebelik eğitiminde görev alması ile olmuştur. Dr. Besim Ömer 1895 yılında Ebe Okulu'na öğretmen olarak görevlendirilmiştir. Ebeliği ayrı bir meslek dalı olarak değerlendiren Dr. Besim Ömer, ebelik eğitiminde, Ebe Okulu'nu çağdaş bir özelliğe kavuşturmuştur. Ebelik alanında ilk kitaplara da imza atarak, "Doğurduktan Sonra", "Ebe Hanımlara Öğütlerim" ve "Ebelik" isimli kitaplarını yayınlamıştır. Dr. Besim Ömer, bu çalışmalarını ve kitaplarıyla ülkemizde çağdaş ebeliğin kurucusu olmuştur.⁸

1909 yılında, sivil ve askeri tıbbiye birleştirilerek yeni bir kadro ile Haydarpaşa Tıp Fakültesi kurulmuş, sivil ve tıbbiyeden boşalan Kadırga'daki binalarda ilk kadın hastalıkları kliniği ve ebe okulu açılmıştır. Müdürlüğünü yine Dr. Besim Ömer Akalın'ın yaptığı bu okula ilkokulu bitirmiş, 30 yaşını geçmemiş kadınlar alınmış ve düzenlenen ders programlarında doğum bilgisi, klinik uygulamalar ve hastabakıcılık eğitimlerine yer verilmiştir. Bu okul Birinci Dünya Savaşına kadar eğitim vermiştir. Mezun ebelerin Anadolu'da belediye ebesi olarak çalışmak istememeleri nedeni ile ebe gereksinimi İstanbul dışında karşılanamamıştır. Bu soruna çözüm olarak 1920'de o zamanın İçişleri Bakanlığı'na bağlı Sağlık Genel Müdürlüğü'nce yol harcamaları yerel belediyeler tarafından karşılamak üzere, değişik illerden getirilen ilkokulu bitirmiş kızları Kadırga Okulu çevresinde kurulan Kızılay barakalarında iki yıl yatılı okutulmuş, diğer illerin ebe gereksiniminin karşılanması yoluna gidilmiştir.⁴

CUMHURİYETTEN SONRA EBELİK EĞİTİMİ

Cumhuriyet dönemi ile birlikte Türkiye'de ebelik mesleği sağlık hizmetlerinin örgütlenmesinde yaşanan gelişmeler, toplumun sağlık sorunlarının çözümü için planlanan politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. Bununla birlikte sağlık hizmetlerin-

deki gelişmeler ebelerin görevlerini de etkilemiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk Sağlık Bakanı olan Refik Saydam döneminde bulaşıcı hastalıklar, savaş sonrası yaşanan ekonomik yıkım ile birlikte örgütlenmenin yeni yapılandırmaya başlanması sağlık sorunlarının çözümünü zorlaştırmıştır. Kadınların kırsal alanda çalışmalarının zorluğu ve toplum tarafından çalışmalarının kabul edilmemesi ile insan gücü politikasında erkeklerin eğitimi ön planda olmuştur.⁹ Hekimler ile sağlık memurlarından oluşan ekipler bulaşıcı hastalıklarla savaş hizmetlerini yürütmüşlerdir. Bu yıllarda ana çocuk sağlığı hizmetlerine gereken önem verilmemiştir. Sağlık Bakanlığı ana çocuk sağlığı hizmetlerine yürüten ebelerin yetiştirilmesi konusunda çaba harcamamıştır. Sağlık hizmetlerin yürütülmesi için en önemli gereksinme olan yeterli sayıda ve nitelikli sağlık personeli ile birlikte ebe yetiştirilmesi sağlık politikasında ele alınmamıştır.¹⁰

Cumhuriyetten sonra ebelik eğitimi veren tek okul İstanbul Tıp Fakültesinin Ebe Okuludur. Bu okul, Birinci Dünya Savaşında kapatılmış ve 1924 yılında yeniden açılmıştır.^{4,10} Doktor Besim Ömer Akalın yönetiminde, eğitim süresi üç yıl olan bu okula ilkokul yerine ortaokulu bitirmiş öğrenciler alınmıştır. Bu dönemde ebelik mesleğinin toplumca benimsenmesi ve ebe okullarına isteğin çok olmasına rağmen, kamu hizmetinde görev alanların yetersiz olmasından dolayı, başka çözüm yolları aranmıştır. Bu amaçla, 1924'de İstanbul Şişli Çocuk Hastanesi içinde, 50 kişilik bir "Ebe Öğrenci Yurdu" açılmış, iki yıl süren yatılı eğitim sonucunda okulu bitirenler bir zorunlu hizmet yükümlüğü ile değişik illerin belediye ebeliği ve ebelik kapsamındaki diğer görevlere atanmışlardır.⁴

Ebe eğitimi ile il ve ilçe merkezlerinde ebe ihtiyacı karşılanmaya çalışılmış ama kırsal bölgelere herhangi bir sağlık hizmeti götürülememiştir.¹⁰ Eğitim almayan köy ebeleri tarafından doğumlar yaptırılmış, istenmeyen gebelikler için yasal olmayan ve tehlikeli düşük yöntemleri uygulanmıştır.¹¹ Türkiye'de 1928 yılında yürürlüğe giren "Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasının Dair Kanun" diplomasız ebelerin doğuma yardım etmelerini ya-

saklamıştır.⁴ Çıkan bu yasa ile birlikte kırsal bölgelerde sağlık hizmetinde çalışacak ebelerin yetiştirilmesini sağlayabilmek amacıyla 1936 yılında Balıkesir ve Konya'da ilk Köy Ebe Okulları açılmıştır. Ebe yetiştirilmesi konusunda atılan en önemli adımlardan bir diğeri, 4459 sayılı kanunla 1943 yılından itibaren Köy Enstitülerinde köy ebesi yetiştirilmesidir. Bu yasa ile Milli Eğitim Bakanlığı Köy Enstitüleri programı içinde köy ebesi ve köy sağlık memuru yetiştirilmiştir. Köy Enstitüleri kapatılınca 1949 yılında ebe yetiştirilmesinden vazgeçilmiştir.¹⁰ Diğer Köy Ebe Okullarının açıldığı iller sırası ile; 1952'de İzmir, 1953'de Erzurum, 1954'de Malatya, 1955'de Antalya, Aydın, Eskişehir ve Manisa ile 1958'de Gaziantep ve Isparta, 1959'da ise Ankara Doğumevi ve Kayseri Köy Ebe Okulları bunlara eklenmiştir.⁴

İlkokul mezunu 15-18 yaşları arasındaki kızlar bu okullarda bir yıl eğitim gördükten sonra köy ebesi diploması alarak köylerde görevlendirilmiştir.¹² Köy ebelerinin kentlerde çalışmaları için ayrıca altı aylık bir kurs görmeleri gerekmektedir.¹³ Kırsal alana ebelik hizmeti götüren köy ebe okulları, ilkokula dayalı ve doğumevi bünyesinde eğitim vermekteydi.⁴ Sağlık Bakanlığı'nın ortaokula dayalı ilk ebe okulu 1952'de Ankara Doğumevinde açılmış ancak, 1956'da kapatılarak, öğrencileri Ankara-Cebeci, Hemşire-Laborant okuluna taşınmıştır. Ankara Doğumevi Ebe Okulu adı altında 1959'da yeniden öğretime başlamıştır. Köy Ebe Okulunda verilen eğitimin yetersizliği göz önüne alınarak, 1961-1962 eğitim-öğretim döneminde bu okullar doğumevlerinden ayrılarak, yeni bir düzenleme ile bağımsız bir kimlik kazanmış ve sağlık okulları adı altında öğretim süresi üç yıla çıkartılmış, kuramsal bölümü okulda ve uygulamalı bölümü doğumevlerinde verilmiştir.^{4,12,14} Eğitim ve öğretimi, parasız ve yatılı sürdürülen sağlık okullarında, ana çocuk sağlığı hizmeti kapsamlı köy ebeliği ve tıbbi bakım kapsamlı hemşire yardımcılığı hizmetlerini yürütecek eleman yetişmesini amaçlayan iki ayrı program oluşturulmuş ve eğitim buna göre yapılmıştır.⁴

1952 yılında Dünya Sağlık Örgütü ve UNİCEF işbirliği ile ana ve çocuk sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi için bu kurumlardan destek alınmıştır.

Öncelikle ele alınan bir diğer hizmet de, ebe ihtiyacının karşılanmasıdır. Ancak bunun için önemli bir gelişme yapılamamıştır. 1960 yılından sonra, hükümetler ebe yetiştirilmesine daha fazla önem vermişlerdir ve ebe okulu sayısı 14'e yükselmiştir, ebe ve köy ebeleri sayısı 3126'ya yükselmiştir. Ebelik mesleğinin toplumsal gereksinimleri o günkü koşullarda anne ve bebek ölümlerinin yüksek olması, üreme sağlığı sorunlarının ciddi olmasından dolayı ebelik mesleğinin gelişimi hız kazanmıştır.¹⁰

Ebelik eğitimi, 1962 yılına kadar tıp fakültesi ve doğumevleri bünyesinde ilkökul ve ortaokula dayalı olarak verilmekteydi. 1923-1960 yılına kadar ebelik hizmeti doğum odaklı olarak sunulmaktaydı. Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki 224 Sayılı Kanun 5 Ocak 1961 yılında çıkarılmış, bu kanuna dayalı olarak ebelerin görev ve sorumlulukları 154 sayılı yönergede açıklanmıştır. Bu yönergede ebelerin birey, aile ve toplumun sağlığının korunması ve geliştirilmesinde önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Sağlık ocakları ve sağlık evlerinde ebelerin tüm koruyucu sağlık hizmetlerini, bir ekip ile birlikte bütüncül olarak sunmaları ile ülke gereksinimleri göz önüne alındığında ebelik hizmetine çağdaş bir anlayış getirilmiştir. Doğum öncesi bakım, kendi sorumluluğunda doğum yaptırma, 0-6 yaş çocuk izlemi, bulaşıcı hastalıklar, sağlık eğitimi, bağışıklama hizmetleri ebelerin görevlerinden bazılarıdır. Sosyalleştirme döneminde ebelerin toplumun sağlık sorunlarında toplumsal bakış açısı ile koruyucu sağlık hizmetlerinde önemli görev ve sorumluluklar üstlenmişlerdir. Sosyalleştirme Yasasında ebelerin görev tanımlarında koruyucu sağlık hizmetleri ile ilgili önemli görevler verilmesinde; nüfusun %80'inin kırsal alanda yaşıyor olması, toplumda anne ölümlerinin, bebek ölümlerinin yüksek olması, bulaşıcı hastalıkların yaygın olması, beslenme bozukluğuna bağlı sağlık sorunlarının yaygın olması ile açıklanabilmektedir.¹⁴

Sosyalleştirme döneminden sonra ebe yetiştirilen kurs ve okullar hızla açılarak nitel ve nicel yönden yetersizlik giderilmeye çalışılmıştır.¹⁵ 1978 yılında Sağlık Bakanlığı Sağlık Eğitimi Genel Müdürlüğünün planlamasını yaptığı ve eğitimini düzenlediği bu okullar Sağlık Meslek Lisesi ebelik

bölümü olarak yürütülmüştür.^{4,16} Sağlık Meslek Lisesinde eğitim yatılı ve gündüzlü olarak, derslerinin önemli bir bölümü uygulamalı olarak verilmiştir. Sağlık Meslek Liselerinde yatılı burslu okuyanlar, 1995 yılına kadar mezuniyet sonrasında öğrenim süreleri kadar zorunlu hizmet şartı vardı, 1996 Ocak ayından geçerli olmak üzere bu yükümlülük kaldırılmıştır.¹⁷

Yükseköğretim düzeyinde ebelik eğitimi; 1985-1986 öğretim yılında Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulları bünyesinde Ebelik ön lisans eğitim programları açılması ile başlamıştır.¹⁸

Ebe açığının giderilmesi amacıyla 1986-1990 yılları arasında sağlık meslek liseleri bünyesinde, kırsal bölgelerin ebe ihtiyacını karşılamak üzere, lise ve dengi okul mezunlarına yalnızca mesleki bilgi ve beceri sağlayan on sekiz aylık kurslar açılmıştır. Tamamlama Programı adı ile de anılan bu programlardan mezun olanlara Sağlık Meslek Lisesi diploması verilerek atamaları buna göre yapılmıştır.^{16,18}

1989 yılından sonra gerekli şartlar aranmaksızın Sağlık Meslek Liseleri sayısında hızlı bir artış olmuştur. Bu okulların %90'ının binasının olmaması, öğrencilerin kişilik gelişimi ve mesleki eğitime uygun şartlar taşımamasıyla birlikte, mesleki eğitim kalitesinin düşürüldüğü gözlenmiştir. Ayrıca okulların bulunduğu yerlerde yeterli uygulama alanı ve hastane olmaması, hızlı okullaşma nedeniyle öğretmen yetersizliği gibi sıkıntılarda ortaya çıkmıştır.¹⁶

Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi ve Sağlık Bakanlığı'nın işbirliği ile 1990-91 öğretim yılında, Sağlık Bakanlığı bünyesinde çalışan ve Sağlık Meslek Lisesi mezunu ebelere, uzaktan eğitim ile ön lisans düzeyinde eğitim programı verilmiştir.¹⁸

Ebelik eğitiminde verilen en önemli karar; Yüksek Sağlık Şurası'nın 1995 yılında Ebelik eğitiminin Avrupa Birliği normları paralelinde liseye temellendirilerek lisans düzeyinde sağlık yüksek okullarında yürütülmesi kararı olmuştur.¹⁸

Alınan bu karar ile birlikte; 1996 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile lisans düzeyinde eğitim veren Sağlık Yüksekokullarının açılması kararlaştırıldı.

rılmış, Sağlık Bakanlığı ile YÖK arasında protokol imzalanmıştır. Bu protokole; Sağlık Meslek Liselerinin hemşirelik, ebelik ve sağlık memurluğu bölümlerine; Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokullarının, hemşirelik ve ebelik programlarına, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi ebelik programına öğrenci alınmasına son verilmiştir.

Yüksek Sağlık Şurasının kararları doğrultusunda, 2 Kasım 1996 tarih ve 22805 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 96/8655 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ebelik eğitimi lisans düzeyinde Sağlık Yüksekokulu Ebelik Programı ile verilmesi kararı alınmıştır.¹⁹ Sağlık Meslek Lisesi ebelik bölümüne öğrenci alınmaması kararına rağmen, dönem dönem öğrenci alımına devam edilmiş olup, 2008 yılından itibaren bu bölümlere öğrenci alınmamaktadır.¹⁷

Günümüzde ebelik eğitimi; dört yıllık lisans düzeyinde devam etmektedir. Türkiye'de ebelik ala-

nında 27 Sağlık Yüksekokulu ve 10 Sağlık Bilimleri Fakültesi bünyesinde ebelik eğitimi verilmektedir.¹⁷ Ebelikte lisans tamamlama programı 2009 yılından itibaren; Sağlık Bakanlığı ve Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rektörlüğü tarafından imzalanan protokol ile ebelik ön lisans mezunlarına, Ebelik Lisans Tamamlama Programı ile yürütülmektedir.²⁰

SONUÇ

Usta-çırak ilişkisi ile başlayan ebelik eğitiminin, modern eğitime geçişi ülkemizde oldukça uzun ve zorlu bir süreç içinde gelişmiştir. Ebeliğin kurs olarak başladığı eğitim sürecinden, lisans eğitimine kadar yaşanan gelişmelerde önemli atılımlar olmuştur. Sağlık hizmetlerinde önemli bir yere sahip olan ebelerin yetiştirilmesinde Sağlık Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurumu ve üniversitelerin işbirliği gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Atabek EM. Türk kadın hekimleri [Turkish woman doctors]. *Dirim* 1997;72(7-8):231-6.
2. Yıldırım N. Dünya'da ve Türkiye'de ilk kadın hekimler ve kadınların hekim olma mücadelesi [First woman doctors in Turkey and the world and woman's struggle to become doctors]. *Toplumsal Tarih Dergisi* 2006; 147(22): 50-7.
3. Kurnaz Ş. Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları; 1999. p. 39.
4. Uyer G, Eren N. Sağlık Meslek Tarihi ve Ahlakı. 5. Baskı, Ankara, Hatiboğlu Yayınevi; 1993. p. 101-5.
5. Arısan K. Geçen Yüzyılda İstanbul'da Ebeler ve Doğum, 1. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler Kitabı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; 1992, p. 253-4.
6. Yıldırım N. Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi 5, Ankara: İletişim Yayınları; 1985. p. 1321.
7. Sarı N. Osmanlı hayatında kadın [woman in Ottoman life]. *Osmanlı ve Bilim*, Cilt 8, 1. Baskı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları; 1999. p.544.
8. Hacifettahoğlu İ. Türk Kızılayı Tarih Dizisi I , 2. Baskı, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları; 2007. p.21-5.
9. Özbek Z, Eren N. Halk Sağlığı Temel Bilgiler. Güler Ç, Akın L, editörler. 1. Baskı, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları; 2006. p. 1009-17.
10. Dirican R. Prof. Dr. Nusret Fişek'in Kitaplaşmamış Yazıları –I Sağlık Yönetimi. 1. Baskı, Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları; 1997. p.57-71.
11. Tekin N, Başak O. İstanbul Tıp Fakültesi İlk Mezunlarından Bir Aydınlı: Dr. Ahmet Yıldırım [One of the first graduates from aydin in Istanbul University Medical Faculty: Dr. Ahmet Yıldırım] *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2008; 16(2):69-73.
12. Dirican R. Toplum Hekimliği. 1. Baskı. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi; 1990. p. 312-3.
13. Özbek Z, Eren N. Sağlık Yönetimi, Bertan M, Güler Ç, editörler. Halk Sağlığı Temel Bilgiler. 1. Baskı. Ankara: Güneş Kitabevi; 1995. p. 380.
14. Aksakoğlu G. Sağlıkta sosyalleşirmenin öyküsü [Story of socialisation in health] *Memleket Siyaset Yönetim* 2008;8(3):7-62.
15. Akdur R. Cumhuriyetten günümüze sağlık insan gücü politikaları [Health people power politics from Republic to today]. *Hekim ve İnsan* 1999; 5(1):17-22.
16. T.C. Sağlık Bakanlığı. Birinci Türk Sağlık Eğitim Şurası, Ön Çalışma Grupları Sonuç Dokümanları. Ankara, 2000. p.25.
17. Yüksek Öğretim Kurumu. Türkiye'de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsangücü Durum Raporu, Ankara; 2010.
18. T.C. Sağlık Bakanlığı. Sağlık İnsangücü Mevcut durum Raporu. Ankara, 1996. p.23-6.
19. Resmi Gazete Sayı. 22805 Yayın Tarihi: 02.11.1996.
20. T.C. Sağlık Bakanlığı. Lisans Tamamlama Programı Genelgesi, Sayı: 2009/48 Tarih: 05/08/ 2009.